

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН В ОКРЕМИХ СФЕРАХ І ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ

ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО
ECONOMICS AND LAW

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS IN SPECIFIC AREAS AND SECTORS OF THE ECONOMY

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.041>

УДК 346.5:330.15

В.Г. ОЛЮХА, д-р юрид. наук, доц., провідний науковий співробітник
відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-3339-1154

В.А. ШЕПЕЛЮК, канд. екон. наук, доц., доцент кафедри обліку,
оподаткування, публічного управління та адміністрування
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

 orcid.org/0000-0001-6270-5936

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ ДЛЯ ВПЛИВУ НА ЕКОЛОГІЗАЦІЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: державна економічна політика, державна екологічна політика, суб'єкт господарювання, екологічний податок, сталлий розвиток, декарбонізація.

На підставі аналізу нормативно-правових актів зроблено висновок, що правовий господарський порядок включає необхідність дотримання екологічних норм суб'єктами господарської діяльності, а екологічна політика має бути частиною економічної політики держави. Одним із доцільних непрямої методів державного впливу, що забезпечує реалізацію завдань сталого розвитку, є екологічний податок. Він має дві основні функції — фіскальну та природоохоронну, водночас у сучасних умовах переважає перша, що має бути змінено також і з огляду на те, що в Європейському Союзі превагує саме природоохоронна функція. Наголошується на тому, що державна податкова політика щодо підвищення ставок податку за забруднення має продовжуватись з тим, щоб у перспективі здійснити підвищення їх до рівня, який застосовується країнами — членами Європейського Союзу. Пропонується закріпити у Бюджетному кодексі України цільове використання грошових коштів, отриманих унаслідок стягнення екологічного податку, винятково на екологічні цілі.

Вступ. У вересні 2015 р. на Саміті ООН зі сталого розвитку було ухвалено підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», яким було затверджено 17 Цілей сталого розвитку, що стали дороговказом стратегічного

Цитування: Олюха В.Г., Шепелюк В.А. Правові аспекти використання екологічного податку для впливу на екологізацію господарської діяльності. *Економіка та право*. 2023. № 3. С. 41—52. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.041>

напряму розвитку для держав у більшості країн світу, зокрема і для нашої країни. Указом Президента України від 30.09.2019 №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» було окреслено стратегічні напрями сталого розвитку держави на найближчу перспективу. В економічній сфері цим нормативно-правовим актом було визначено необхідність забезпечення сталого економічного зростання та сталої індустріалізації. Екологізація господарської діяльності до початку відкритої збройної агресії росії проводилась вітчизняними суб'єктами господарювання у напрямках управління відходами, впровадження програм з енергоефективності та екологічної модернізації підприємств.

Широкомасштабне військове вторгнення країни-агресора, вчинене у лютому 2022 р., не тільки не знизило, але і підвищило необхідність нашої держави активніше запроваджувати економічну політику, спрямовану на стимулювання зниження антропогенного впливу на довкілля у разі провадження господарської діяльності. Це детерміновано не тільки бажанням українського суспільства отримати для України повноцінний статус члена Європейського Союзу (далі ЄС), а також і тим, що надання фінансової підтримки для повоєнної відбудови країни у рамках ухваленого Європейською Комісією плану відновлення України *Rebuild Ukraine* обумовлено запровадженням в Україні політик і стандартів ЄС щодо ощадливого, екологічно спрямованого здійснення господарської діяльності тощо.

Одним із непрямих методів впливу держави на економічні процеси у ході реалізації економічної політики є податки. Євроінтеграційні процеси обумовлюють і необхідність синхронізації вітчизняної екологічної політики з практиками, що використовуються в ЄС. Декарбонізація вітчизняної економіки стає однією з необхідних умов для повноцінного входження України до ЄС. Окреслення напрямів державного впливу для досягнення цілей підвищення сталості вітчизняної економіки можливе в процесі розробки та запровадження відповідної економічної політики держави.

Тому дослідження потенціалу екологічного податку для екологізації економічної політики держави, відповідного правового забезпечення вказаних процесів, окреслення підходів ЄС до розвитку економіки на засадах сталого розвит-

ку та її декарбонізації, є важливим для подальшого удосконалення державної економічної політики нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового забезпечення економічної політики держави дослідили Д.В. Задихайло, Н.Б. Пацурія; застосування непрямих методів державного регулювання запропоновано у наукових працях О.М. Вінник, В.В. Добровольської, Я.В. Петруненко; Д.Ю. Сіюшов розглянув господарсько-правові аспекти податкового стимулювання підприємництва у разі надання державної допомоги, Є.Ю. Шаптала дослідив податкові відносини у контексті податково-правових стимулів, а Т.М. Шульгою розкрито розвиток нормативно-правового регулювання екологічного податку в Україні.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів екологічного оподаткування в Україні та зарубіжних країнах як економічної категорії висвітлено в наукових працях учених-економістів: Н.Л. Авраменко, О.О. Веклич, О.М. Гаркушенко, Д.М. Серебрянський, О.М. Тищенко та ін.

Однак поза увагою названих науковців залишилися питання екологічних податків як доцільного засобу, що може використовуватись для здійснення державою стимулювання суб'єктів господарювання до екологізації господарської діяльності у рамках відповідної державної економічної політики.

Метою статті є дослідження правової основи та функцій такого непрямого методу державного впливу на економіку як екологічні податки для реалізації державної економічної політики із урахуванням досвіду ЄС у разі застосування екологічного оподаткування.

Результати дослідження. У 2014 р. набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. У зв'язку із цим перед нашою державою постало завдання узгодження власної економіко-правової політики з практиками ЄС. Це обумовило необхідність підвищення сталості економічного розвитку, зокрема, екологізації та декарбонізації економіки. 14.07.2016 Верховною Радою України була ратифікована Паризька угода, вчинена 12.12.2015 на Двадцять першій Конференції Сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та під-

писана від імені України 22.04.2016 у м. Нью-Йорку (див. Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII «Про ратифікацію Паризької угоди»). Наступним кроком стало отримання Україною у 2022 р. статусу кандидата в члени ЄС, що підвищило вимоги щодо забезпечення екологізації господарської діяльності.

Європейською Радою ЄС було обрано курс на поетапну декарбонізацію європейської економіки – викиди парникових газів мають бути скорочені до 2030 р. на 40 %, а до 2050 р. на 80–95 %. У країнах ЄС до 2050 р. буде створено вуглецевонейтральний простір. Основу для вирішення цього завдання закладає Європейська Зелена Угода (*EU Green Deal*), презентована у грудні 2019 р. Європейською Комісією, яка являє собою пакет політичних ініціатив, спрямованих на забезпечення кліматичного балансу. Щоб досягти глибокої декарбонізації, нам потрібно переосмислити те, як ми виробляємо та споживаємо енергію, і радикально перейти на відновлювані джерела енергії та джерела енергії з низьким вмістом вуглецю [1].

Додатковим фактором, що обумовлює на необхідність провадження державної економічної політики з ощадливого природокористування для потреб економіки, є необхідність отримання фінансових ресурсів для післявоєнної відбудови України. Важливим джерелом тут виступатиме фінансування саме від ЄС.

18.05.2022 Європейська Комісія ухвалила Комюніке до Європейського Парламенту, Європейської Ради, Європейського Економічного та соціального комітету та Комітету регіонів «Допомога та відновлення України» (стратегічний план відновлення України – *RebuildUkraine*). У цьому документі визначено необхідність відновлення нашої країни згідно з останніми європейськими політиками та стандартами. Також наголошено на необхідності повоєнної реконструкції України у напрямі європейського зеленого порядку денного.

Тому держава має забезпечити необхідний вплив на формування подальшого сталого економічного розвитку нашої країни у контексті європейських практик з побудови «зеленої економіки».

Господарський кодекс України від 16.01.2003 (далі ГК України) основні напрями економічної політики, що визначаються державою, містить у ч. 1 ст. 10. Одним із таких напрямів зазначена

податкова політика. Про здійснення державою екологічної політики йдеться у ч. 2 вказаної статті. Тобто законодавець не визначив екологічну політику як напрям економічної політики держави. На перший погляд може скластись уявлення про те, що це окремі напрями державної політики. Проте, на нашу думку, це було б занадто поверховим підходом.

Для визначення цього питання необхідно звернутись до теоретичних основ щодо визначення економічної політики держави.

Д.В. Задихайло визначає економічну політику держави як форму реалізації державою власної суверенної економічної влади та відповідних функцій, що організаційно інституціалізована як особливий тип та процес діяльності, який за своїм механізмом складається з формування та здійснення офіційно затвердженого алгоритму застосування правових засобів державного впливу на зміст, структуру та динаміку внутрішньо- та зовнішньоекономічних відносин, на макроекономічні властивості ринкової рівноваги, шляхом відповідної корекції змісту правового господарського порядку, з метою досягнення програмно визначених кількісних та якісних властивостей функціонування національної економічної системи, забезпечення економічного народовладдя та суверенітету України [2, с. 217].

Н.Б. Пацурія вважає, що економічна політика держави це здебільшого спосіб реалізації державою (в особі її органів) функцій, покладених на неї Конституцією України та чинним законодавством, за допомогою правових засобів державного впливу з метою забезпечення правового господарського порядку [3].

Не важко побачити, що у обох вищенаведених визначеннях економічної політики держави спільним є підхід, за яким державний вплив у рамках економічної політики має забезпечувати правовий господарський порядок. Дійсно, оскільки згідно з ч. 1 ст. 5 ГК України правовий господарський порядок формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, то дотримання правового господарського порядку є основою, базисом здійснення державної економічної політики, адже напрями регулювання макроекономічних процесів державою можуть си-

стемно здійснюватися тільки у рамках економічної політики.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 ГК України, однією із конституційних основ правового господарського порядку в Україні є забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України.

Отже, хоча вітчизняне законодавство прямо не передбачає екологічну політику як складову державної економічної політики, остання має визначатись і проводитись з урахуванням екологічної складової. Коли йдеться про державну економічну політику, серед іншого необхідно визначати і методи, доцільні для її проведення. Зазвичай методи державного регулювання поділяють на прямі та непрямі.

Як справедливо вказує Я.В. Петруненко, до прямих належать ті методи, що є обов'язковими для застосування і за характером впливу безпосередніми владними регуляторами примушують суб'єктів господарювання діяти певним чином у господарському середовищі, а до непрямих — ті регулятори економічного середовища, які не забезпечені державним примусом, за характером впливу стимулюють ефективне господарювання та додають економічної вигоди діяльності, яка є бажаною для суспільства і держави [4, с. 204]. Тобто непрямі методи державного впливу за своєю суттю є економічними методами. В.В. Добровольська визначає методи державного регулювання економіки як передбачені чинним законодавством способи впливу держави на поведінку суб'єктів господарювання з метою отримання необхідного державі результату [5, с. 49].

Відповідно до ст. 7 Закону України від 01.07.2010 № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», одними із основних засад внутрішньої політики в економічній сфері є: перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва (праці та капіталу) на споживання, насамперед шкідливої для здоров'я людей продукції, ресурсні та екологічні платежі.

Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища» п. «л» ст. 3 серед основних принципів охорони навколишнього природного середовища визначає і такий базовий принцип як встановлення екологічного податку відповідно до Податкового кодексу України. Тобто законодавець вирізняє конкретний вид податку —

екологічний податок у системі природоохоронних принципів.

У ЄС одним із доцільних методів впливу на поведінку компаній з стимулювання їх найшвидшого переходу до сталого господарювання розглядають екологічні чи зелені податки, що охоплюють податки на енергію, транспорт, забруднення та ресурси. В рамках ширшого набору заходів ініціативи з екологічного оподаткування як на рівні ЄС, так і на рівні держав-членів можуть допомогти нам досягти цілей нашої екологічної політики, заохочуючи перехід до більш чистої енергії, сталої промисловості та більш екологічних звичок. Установлюючи ціну соціальних витрат, змінюючи процес ухвалення рішень та стимулюючи зміни у поведінці компаній та людей, ця дія може допомогти зменшити розтрату ресурсів та збитки навколишньому середовищу [6]. Тобто «зелене» оподаткування має головною мету — перехід до екологічного господарювання та ощадливого використання природних ресурсів, а не наповнення бюджету.

Екологічні податки у ЄС мають стимулювати екологічну поведінку платників. Таке стимулювання має сприяти зменшенню навантаження на довкілля та забезпечувати охорону навколишнього середовища. Проаналізувавши екологічні податки за сферами їх використання, яку надає Директорат по податках і митних зборах Європейської Комісії, їх можна згрупувати у таку класифікацію (табл. 1).

Найпоширенішими в країнах Європи є транспортні та енергетичні податки. Так, основну частину надходжень від екологічного оподаткування у ЄС складають податки на енергію — від 47 до 93 % загальної величини екологічних податків в ЄС. Отже, в країнах ЄС із перерахованих груп екологічних податків найважливішими є енергетичні податки. Це податки, пов'язані з енергоресурсами, що використовуються як транспортними засобами, так і стаціонарними пристроями. Якщо розглядати у структурному розрізі, то частка енергетичних податків у Європі становить 75 % від загальної кількості екологічних податків, а транспортних податків — 22 %. Це зумовлено тим, що енергія нині є критичним компонентом розвитку економіки країни, а також і тим, що в ЄС податок на вуглекислий газ CO₂ включений не до групи податків на забруднення, а до категорії податків на енергію.

Одним із важливих напрямів екологізації державної економічної політики є декарбонізація. В ЄС запроваджується механізм прикордонного вуглецевого коригування *СВАМ* (*Carbon Border Adjustment Mechanism*).

У міру того, як ЄС підвищує власні кліматичні амбіції, у багатьох країнах, що не входять до ЄС, переважає менш сувора екологічна та кліматична політика. Отже, існує сильний ризик так званого «витікання вуглецю» – тобто компанії, що базуються в ЄС, можуть перенести вуглецеве виробництво за кордон, щоб скористатися менш амбітною (м'якшою) політикою, або продукти з ЄС можуть бути замінені на більш вуглецевий імпорт» [7].

Для запобігання цим негативним процесам з 2025 р. на товари, що експортуються в ЄС та які вироблені з перевищенням європейських нормативів викидів CO₂, встановлюватимуться додаткові ввізні мита. Відповідно до *СВАМ*, імпортери ЄС купуватимуть сертифікати, що відповідають ціні вуглецю, яка була б сплачена, якби товари були вироблені відповідно до *EU ETS*. Проте, якщо виробник, який є резидентом країни, що не входить до ЄС, зможе довести, що він уже заплатив ціну за вуглець, використаний у виробництві імпортованих товарів у третій країні, відповідна вартість може бути повністю вирахувана для імпортера з ЄС. Тож вітчизняним суб'єктам господарю-

Таблиця 1. Класифікація екологічних податків в ЄС

№	Види податку	Об'єкти оподаткування
I	<i>Податки на енергію (включаючи паливо для транспорту)</i>	
1.1	Енергетичні продукти для транспортних цілей	неочищений бензин; свинцевий бензин; дизельне паливо; інші енергетичні продукти для транспортування (природний газ, керосин або мазут)
1.2	Енергетичні продукти для стаціонарних цілей	легкий мазут; важкий мазут; природний газ; вугілля; кокс; біопаливо; споживання та виробництво електроенергії; споживання та виробництво теплопостачання; інші енергоносії для стаціонарного використання
1.3	Парникові гази	вміст вуглецю в паливі; викиди парникових газів
II	<i>Податки на транспорт (крім палива для транспорту)</i>	
		імпорт чи продаж автотранспортних засобів (одноразові податки); реєстрація або використання автомобілів, періодичні (наприклад, річні) податки; використання доріг; плата за затори і міські збори; інші транспортні засоби (кораблі, літаки, залізничні тощо); рейси та авіаквитки; страхування автомобіля (не охоплює загальні страхові податки)
III	<i>Податки на забруднення</i>	
3.1	Виміряні чи оцінені викиди в атмосферне повітря	виміряні чи оцінені викиди NO _x ; виміряні чи оцінені викиди SO _x ; інші вимірювані або оцінені викиди в атмосферне повітря (крім CO ₂)
3.2	Озоноруйнівні речовини	
3.3	Виміряні чи оцінені скиди у води	виміряні або орієнтовні стоки речовин, які окиснюються; інші вимірювані або розрахункові стоки до води; збір та очищення стічних вод, фіксовані річні податки
3.4	Непрямі джерела забруднення вод	пестициди (на основі, наприклад, хімічного складу, ціни або обсягу); штучні добрива (на основі, наприклад, вмісту фосфору або азоту або ціни); гній
3.5	Поводження з відходами	збирання, обробка або утилізація; індивідуальні товари (упаковка, контейнери для напоїв, акумулятори, шини, мастильні матеріали)
3.6	Шум, вібрація	зліт та посадка повітряних суден
IV	<i>Податки на використання ресурсів</i>	
	Податки на використання ресурсів	екстракція води; збирання біологічних ресурсів (деревина, полювання та вилов риби); видобуток сировини (мінерали, нафта та газ); зміна ландшафтів та різання дерев

вання, які планують виходити на ринки ЄС з власною продукцією, уже зараз необхідно запроваджувати заходи з декарбонізації, адже без цього ринок ЄС для них може стати нерентабельним.

Спираючись на вищенаведене можна розглядати податки як доцільний правовий засіб для забезпечення екологізації господарської діяльності як з позиції вітчизняного законодавства, так і з урахуванням відповідних європейських тенденцій.

Для розуміння сутності екологічних податків як непрямого методу впливу держави з метою забезпечення господарської діяльності на принципах сталого розвитку необхідно зупинитись на функції податків, адже будь-яке явище проявляється, зокрема через функції.

У науковій економічній літературі більшість науковців не виділяє серед основних функцій податків екологічну окремо.

М.О. Дурман вказує, що вчені-економісти розрізняють дві головні функції податків: фіскальну і стимулювальну. Перша полягає в тому, що податки мають забезпечити гарантоване і стабільне надходження доходів до бюджету. Сутністю стимулювальної функції є використання податків з метою впливу на різні аспекти соціально-економічного та духовного розвитку суспільства [8, с. 210]. Також була висловлена думка про те, що податки мають фіскальну та регулювальну функцію. Кожен податок є не лише носієм фіскальних відносин, а й виконує певну регулятивну функцію; має побічні зовнішні соціальні наслідки для фіску [9, с. 137]. На думку Д.Г. Оперенко, до основних функцій податків належать фіскальна, регулювальна, стимулювальна та контрольна [10, с. 297]. Екологічну функцію податків виділяє Р.П. Жарко [11, с. 7].

Спільним у всіх науковців щодо питання про основні функції податку є визнання саме фіскальної функції податку як основної. Не вдаючись до наукової дискусії щодо кількості та виду основних функцій податку вважаємо, що окремо виділяти серед основних його функцій екологічну не доцільно, оскільки податки є складовою податкової системи, яка становить сукупність загальнодержавних (податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; мито; рентна плата; екологічний податок), місцевих податків (по-

даток на майно, відмінне від земельної ділянки; єдиний податок) та місцевих зборів (збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір).

Відповідно до п.п. 14.1.57 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України від 02.12.2010 (далі ПКУ) екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 01.04.2009. Екологічний податок є одним із видів загальнодержавних податків, і саме він виконує завдання забезпечення екологічної складової сталого розвитку нашої країни. Тому доцільно визначати функції екологічного податку окремо як щодо самостійної категорії.

У науковій економічній літературі висловлено позицію про те, що екологічний податок має свій прояв у таких його функціях: 1) регулювальна (природоохоронна) – основна функція цього податку, що полягає у державному стимулюванні обсягів викидів і відходів на сприятливо низькому рівні; 2) фіскальна – забезпечення доходів державного бюджету, є другорядною функцією, оскільки питома вага у структурі надходжень від цього податку є незначною [12, с. 109].

Ми погоджуємось, що екологічному податку притаманні фіскальна та природоохоронна функції, але чи можна визнати, що природоохоронна функція є регулювальною функцією, а також, що в нашій країні фіскальна функція екологічного податку є другорядною порівняно з природоохоронною? Нам здається, що відповідь на це питання має бути негативною з огляду на викладене нижче.

По-перше, державна податкова політика запроваджує підхід, за яким екологічний податок спрямований на наповнення бюджету. Реалізація фіскальної функції екологічного податку пов'язана з формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних інтересів. За даними Державної податкової служби України впродовж 2021 р. до державного бюджету було над-

ходження екологічного податку у сумі 3,9 млрд грн, у тому числі до загального фонду Державного бюджету – 2,9 млрд грн. Найбільшу частку у надходженнях екологічного податку займають: викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти, розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах – 43,6 % (1,7 млрд грн), екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення – 30,8 % (1,2 млрд грн) та екологічний податок, який справляється за утворення радіоактивних відходів – 25,6 % (1,0 млрд грн) [13].

По-друге, в Україні реалізується державна податкова політика, спрямована на підвищення ставок екологічного податку. Так, відповідно до Закону України від 30.11.2021 № 1914-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень» внесено зміни до ст. ст. 243, 245–248 ПКУ. Внаслідок цього з 01.01.2022 збільшено ставки екологічного податку, які застосовуються для обчислення податкових зобов'язань за результатами господарської діяльності у 2022 р., а саме:

- ставка податку за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин стаціонарними джерелами забруднення збільшилися на 5 % (п. 243.1–243.3 ст. 243 ПКУ);
- ставка податку за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю становить 30 грн за 1 т, тобто збільшилась утричі (п. 243.4 ст. 243 ПКУ);
- ставка податку за скиди забруднювальних речовин у водні об'єкти збільшилася на 30 % та поступово підвищуватиметься до 800 % до 2025 р. (п. 245.1–245.2 ст. 245 ПКУ; п. 37 підрозділу 5 розділу ХХ «Перехідні положення» ПКУ);
- ставка податку за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах збільшилася на 10 %, зокрема ртутьмістких приладів і люмінесцентних ламп (п. 246.1–246.2 ст. 246 ПКУ);
- ставка податку за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) становить 0,0133 грн у розрахунку на 1 кВт·год виробленої електричної енергії (п. 247.1 ст. 247 ПКУ);

- ставка податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками (понад установлений особливими умовами ліцензії строк) збільшилися на 5 % (п. 248.1 ст. 248 ПКУ).

За скиди забруднювальних речовин, на які не встановлено гранично допустимої концентрації або орієнтовно безпечного рівня впливу, застосовують ставки податку за найменшою величиною гранично допустимої концентрації, наведеної у п. 245.2 ПКУ (п. 245.3 ПКУ).

За скиди забруднювальних речовин у ставки та озера ставки податку, зазначені у п. 245.1 і 245.2 ПКУ, збільшують у 1,5 раза (п. 245.4 ПКУ).

Унаслідок підвищення ставок екологічного податку спостерігається збільшення надходжень до Державного бюджету. Наприклад, упродовж 2022 р. від платників екологічного податку Дніпропетровської області надійшло до Державного бюджету понад 584 млн грн. Порівняно з 2021 р., навіть в умовах повномасштабної війни, сума надходжень зросла на понад 59 млн грн, або на 11 %.

По-третє, екологічний податок виконує фіскальну функцію, оскільки значна частина грошових коштів від цього податку не спрямована на екологічні проекти. Розподіл коштів від екологічного податку між бюджетами нині визначено Бюджетним кодексом України, відповідно до положень якого податок сплачується підприємствами за забруднення довкілля від їхньої діяльності і розподіляється наступним чином: 45 % – до загального фонду Державного бюджету, 30 % – до спеціального фонду обласного бюджету, 25 % – до спеціального фонду місцевого бюджету. Парадоксально, але частина екологічного податку (крім того, що стосується радіоактивних відходів) – 45 %, зараховується до загального фонду Державного бюджету України, і ці кошти втрачають своє екологічне призначення, адже не спрямовуються на усунення шкоди, нанесеної навколишньому природному середовищу забруднювачами і фактично вирішують інші завдання. У місцевих громадах обсяг грошових коштів від екологічного оподаткування залишається незначним і недостатнім для фінансування необхідних природоохоронних заходів.

Отже, екологічний податок на сучасному етапі в нашій країні переважно вирішує фіскальні завдання, а не природоохоронні.

Безумовно, реалізація фіскальної функції екологічного податку певним чином стимулює забруднювача до вжиття природоохоронних заходів через установлення додаткового податкового навантаження. Також очевидно, що основна мета стягнення будь-якого податку – вилучення на законних підставах від платників податку грошових коштів для забезпечення фінансування видатків державного бюджету. Проте природоохоронна функція, з огляду на євроінтеграційний напрям розвитку нашої країни, має бути пріоритетною, а тому грошові кошти, отримані внаслідок справляння екологічного податку, мають спрямовуватись саме на реалізацію природоохоронної функції. Такий підхід можна застосовувати для реалізації державної економічної політики за умови забезпечення пріоритетності природоохоронної функції екологічного податку.

Отже, основною метою екологічних податків має стати не поповнення Державного бюджету, а стимулювання забруднювача до зміни негативного ставлення до навколишнього природного середовища. Фіскальна функція екологічного податку у реалізації державної економічної політики має відійти на другий план, а на перший повинна вийти саме природоохоронна функція екологічного податку.

Реалізація природоохоронної функції має забезпечити зміну поведінки суб'єкта господарювання, економічна діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та завданням шкоди навколишньому природному середовищу. Екологічний податок спрямований на поведінку «забруднювача», якого держава спонукає, створюючи певним чином фінансовий тиск, реалізуючи принцип: «забруднювач платить». Такий підхід допоможе перенести акцент з усунення негативного впливу на екологію на недопущення такого впливу або істотного зниження під час господарської діяльності.

Через екологічний податок держава може обмежувати (запобігати) небажану поведінку суб'єкта господарювання, який підвищує рівень забруднення, або ж спрямовувати його на проведення екологічно орієнтованої господарської діяльності. Екологічний податок може стимулювати корисну поведінку забруднювача – встановлення ним устаткування, що знижує рівень забруднення, запровадження «зелених» технологій тощо. Водночас держава

може використовувати екологічний податок для запобігання здійсненню забруднювачем негативного впливу на навколишнє природне середовище. Тобто екологічний податок може, з одного боку, забезпечувати поліпшення стану екології, усуваючи шкідливі наслідки, а з іншого – зменшувати рівень шкоди навколишньому природному середовищу, що буде запобігати завданню шкоди довкіллю або зменшенню її рівня. Таким чином, реалізація природоохоронної функції може мати не тільки стимулювальний характер, але і обмежувальний та запобіжний.

Для того, щоб уникнути високих витрат на податки, такі суб'єкти господарювання змушені зменшувати викиди та інші негативні впливи на довкілля. Це стимулює їх до інвестування в екологічно чисті технології та модернізацію обладнання.

Також для зниження витрат на інвестування у екологічне устаткування можуть запроваджуватись міжнародні стандарти обліку. Податковим стимулом інвестування в екологічне обладнання для суб'єктів господарювання є прискорена амортизація деяких необоротних активів без прив'язки до мінімально допустимих термінів їх експлуатації.

Прискорена амортизація основних засобів природоохоронного призначення – це спеціальний підхід до обчислення вартості зносу та списання витрат на обладнання, яке використовується для охорони довкілля. Цей механізм спрямований на стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження екологічних технологій та запровадження природоохоронних заходів.

Сутність прискореної амортизації основних засобів природоохоронного призначення полягає в тому, що допомагає визначити вищу швидкість списання вартості обладнання, що використовується для екологічних цілей, порівняно зі традиційними методами амортизації. Це допомагає суб'єктам господарювання швидше повертати витрати на інвестування в природоохоронні технології та обладнання.

Право суб'єктів господарювання використовувати прискорену амортизацію основних засобів природоохоронного призначення є економічно виправданим. По-перше, вона дає змогу знизити податкове навантаження на суб'єктів господарювання у перші роки використання природоохоронного обладнання, ко-

ли витрати на його придбання можуть бути високими. По-друге, використання прискорених методів амортизації надає суб'єктам господарювання мотивацію впроваджувати ефективніші технології для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Інвестори прямо зацікавлені в фінансуванні суб'єктів господарювання, які використовують природоохоронне обладнання, оскільки такі суб'єкти господарювання можуть отримати податкові вигоди через прискорену амортизацію.

За рахунок зниження витрат на природоохоронне обладнання прискорена амортизація може стимулювати суб'єктів господарювання до розробки та впровадження нових, більш екологічно чистих інноваційних технологій. Якщо обладнання має короткий період амортизації, це означає, що витрати на його придбання повертаються відносно швидко. Це може зробити інвестицію в екологічне обладнання привабливішою для суб'єктів господарювання, оскільки вони отримають повернення коштів на ранніх етапах експлуатації.

Крім того, екологічне обладнання часто має меншу вартість експлуатації порівняно зі звичайним обладнанням, тому відразу після амортизації суб'єкт господарювання може сподіватися на зниження витрат на паливо, ресурси, обслуговування та ремонт, що може позитивно позначитися на прибутку.

У цілому, метод прискореної амортизації може зробити інвестування в екологічне обладнання привабливішим для суб'єктів господарювання та стимулювати їх до зменшення впливу на довкілля та впровадження більш екологічно відповідальних практик.

Отже, можна запропонувати суб'єктам господарювання для розробки облікової політики враховувати інтереси інвесторів в екологічних інноваційних технологіях, зафіксувати в наказі використання прискорені методи нарахування амортизації згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку «Основні засоби» (див. наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92 «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби») або Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби».

На думку Т.М. Шульги, екологічний податок є, з одного боку, необхідним підґрунтям для забезпечення стабільності бюджетних надход-

жень, а з другого — стимулюванням природокористувачів до раціонального використання природних ресурсів [14, с. 294]. Дійсно, за ідеальною моделлю природоохоронна та фіскальні функції екологічного податку є взаємопов'язаними, що обумовлює необхідність досягнення балансу між двома функціями екологічного податку. Пошук балансу між цими двома функціями є важливим, оскільки екологічний податок може мати побічні як позитивні, так і негативні наслідки. Проте в сучасних умовах перевага повинна надаватись саме природоохоронній функції, як було сказано вище.

Якщо виходити із широкого розуміння категорії «екологічний податок», то маємо чітко визначитись із пріоритетним завданням для запровадження державної економічної політики. Необхідно чітко розуміти, які пріоритетні завдання вирішує екологічний податок, що є першочерговим — наповнення бюджету, усунення негативного наслідку використання природних ресурсів у господарській діяльності чи стимулювання до зниження або усунення негативного впливу на довкілля, запровадження декарбонізації тощо.

Недаремно відповідно до Закону України від 28.02.2019 № 2697-VIII «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» одним із стратегічних напрямів вітчизняної державної екологічної політики визначено необхідність стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго- та ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, зокрема вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів.

Висновки. 1. У ЄС екологічні (чи «зелені») податки, що включають податки на енергію, транспорт, забруднення та ресурси, є одним із доцільних методів впливу на поведінку суб'єктів господарювання зі стимулювання їх найшвидшого переходу до сталого господарювання. Найпоширенішими екологічними податками в країнах Європи є транспортні та енергетичні податки. Останні пов'язані з енергоресурсами, що використовуються транспор-

тними засобами і стаціонарними пристроями. Це зумовлено тим, що енергія нині є критичним компонентом розвитку економіки країни, а також і тим, що в ЄС податок на вуглекислий газ (CO₂) включений не до групи податків на забруднення, а до категорії податків на енергію. В ЄС запроваджується механізм прикордонного вуглецевого коригування *CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism)*, що зумовлює необхідність для нашої держави стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання до істотного зниження рівня викидів CO₂.

2. Хоча Господарський кодекс України прямо не передбачає екологічну політику, як складову державної економічної політики, остання має визначатись та реалізовуватись з урахуванням екологічної складової з огляду на необхідність дотримання правового господарського порядку. Податки є засобом непрямого державного впливу для досягнення бажаного результату.

В Україні реалізується державна економічна політика щодо підвищення майнової відповідальності забруднювачів довкілля – з 01.01.2022 внесені зміни до Податкового кодексу України у частині підвищення ставок екологічного податку. У подальшій перспективі суб'єкти господарювання, які здійснюють негативний вплив на навколишнє природне середовище, мають отримати такі трансакційні витрати, спричинені податковим навантаженням, які перевищать витрати на запровадження необхідних заходів для усунення негативного впливу на довкілля. Тому мають відбуватись подальші внесення змін до Податкового кодексу України щодо підвищення ставок податку за забруднення, зокрема за викиди CO₂, орієн-

туючись на розміри аналогічних податків у країнах ЄС.

3. Функціями екологічного податку в Україні є фіскальна та природоохоронна, при цьому в сучасних умовах фіскальна залишається пріоритетною, що не сприяє повноцінному вирішенню завдань сталого розвитку. Для перенесення акценту на природоохоронну функцію екологічного податку грошові кошти від екологічного податку мають спрямовуватись виключно на вирішення проблем екології, для чого необхідно ухвалити відповідні зміни до Бюджетного кодексу України, передбачивши цільове використання надходжень від екологічного податку на екологічні цілі.

4. Належна реалізація державою природоохоронної функції у межах такого напряму економічної політики держави як податкова політика може мати не тільки стимулювальний характер, але і обмежувальний та запобіжний, що допоможе запобігати або істотно знижувати негативний вплив від господарської діяльності на навколишнє природне середовище, а не долати наслідки такого негативного впливу.

5. Одним із доцільних економічних методів зниження трансакційних витрат суб'єкта господарювання на запровадження природоохоронних («зелених») технологій та устаткування є застосування прискореної амортизації основних засобів природоохоронного призначення, що дасть змогу швидше, порівняно з традиційними методами амортизації, здійснювати списання вартості обладнання, що використовується для екологічних цілей. В свою чергу, це надає можливість швидше повертати витрати на інвестування в природоохоронні («зелені») технології та відповідне обладнання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Rich E. What is decarbonisation, and why do we urgently need it? *Virta*. 11.08.2022. URL: <https://www.virta.global/blog/decarbonisation> (дата звернення: 02.08.2023).
2. Задихайло Д.В. Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3(74). С. 214–221.
3. Пацурія Н.Б. Економічна політика держави: правовий аналіз сучасного стану. *Координата*. 09.11.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/ekonomichna-politika-derzavi-pravovij-analiz-sucasnogo-stanu> (дата звернення: 02.08.2023).
4. Петруненко Я.В. Методологія державного регулювання господарської діяльності. *Inovacia právne veda v procese európskej integrácie: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia 10–11 marca 2017*. Sládkovičovo, Slovenská republika: Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, 2017. P. 201–204.
5. Добровольська В.В. Деякі питання щодо непрямих (економічних) методів державного регулювання підприємницької діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 5. С. 49–52.
6. Green Taxation – in support of a more sustainable future. *An official website of the European Commission. Taxation and Customs Union*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/green-taxation-0_en (дата звернення: 02.08.2023).

7. Taxation and Customs Union. Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). *An official website of the European Commission. Taxation and Customs Union*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/commission-priorities-2019-24-and-taxation/european-green-deal-dg-taxud_en (дата звернення: 02.08.2023).
8. Дурман М.О. Прямі та непрямі регуляторні впливи в межах державної регуляторної політики. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 209–216.
9. Корягін М.В., Гончарук І.В., Гринкевич С.С. Соціально-економічна природа та функції податків. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.9. С. 132–138.
10. Оперенко С.Г. Регулюючі властивості податків та податкова політика як інструмент стимулювання економічного розвитку: світовий досвід. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 17. С. 292–297.
11. Жарко Р.П. Теоретико-методичні засади удосконалення податкового регулювання підприємницької діяльності (на прикладі підприємств м. Ніжина та Ніжинського району Чернігівської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Нац. ун-т харч. технологій. Київ, 2006. 20 с.
12. Нікола С.О., Гусев А.О. Екологічне оподаткування як інструмент державного впливу на економіку природокористування. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 4(115). С. 108–111.
13. Звіт про виконання плану роботи Державної податкової служби України на 2021 рік. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html> (дата звернення: 02.08.2023).
14. Шульга Т.М. Правове регулювання екологічного податку в Україні. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 291–294.

Надійшла 12.08.2023

REFERENCES

1. Rich E. What is decarbonisation, and why do we urgently need it? *Virta*. 11.08.2022. URL: <https://www.virta.global/blog/decarbonisation>
2. Zadykhailo D.V. Ekonomichna polityka derzhavy v systemi pravovoho i zakonodavchoho zabezpechennia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2013. No. 3(74). P. 214–221 [in Ukrainian].
3. Patsuriia N.B. Ekonomichna polityka derzhavy: pravovyi analiz suchasnoho stanu. *Koordinata*. 09.11.2020. URL: <https://koordinata.com.ua/ekonomichna-politika-derzavi-pravovij-analiz-suchasnogo-stanu> [in Ukrainian].
4. Petrunenko Ya.V. Metodolohiia derzhavnoho rehuliuвання hospodarskoi diialnosti. *Inovatsiia pravne veda v procese európskej integrácie: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia 10–11 marca 2017. Sládkovičovo, Slovenská republika: Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského*, 2017. P. 201–204 [in Ukrainian].
5. Dobrovolska V.V. Deiaki pytannia shchodo nepriamykh (ekonomichnykh) metodiv derzhavnoho rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2008. No. 5. P. 49–52 [in Ukrainian].
6. Green Taxation – in support of a more sustainable future. *An official website of the European Commission. Taxation and Customs Union*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/green-taxation-0_en
7. Taxation and Customs Union. Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). *An official website of the European Commission. Taxation and Customs Union*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/commission-priorities-2019-24-and-taxation/european-green-deal-dg-taxud_en
8. Durman M.O. Priami ta nepriami rehuliatorni vplyvy v mezhakh derzhavnoi rehuliatornoj polityky. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2021. No. 1. P. 209–216 [in Ukrainian].
9. Koriahin M.V., Honcharuk I.V., Hrynkevych S.S. Sotsialno-ekonomichna pryroda ta funktsii podatkiv. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2009. Iss. 19.9. P. 132–138 [in Ukrainian].
10. Operenko S.H. Rehuliuвання vlastyvyosti podatkov ta podatkova polityka yak instrument stymuliuвання ekonomichnoho rozvytku: svitovyi dosvid. *Prychornomorski ekonomichni studii*. 2017. Iss. 17. P. 292–297 [in Ukrainian].
11. Zharko R.P. Teoretyko-metodychni zasady udoskonalennia podatkovoho rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti (na prykladi pidpriemstv m. Nizhyna ta Nizhynskoho raionu Chernihivskoi oblasti): avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01. Nats. un-t kharch. tekhnolohii. Kyiv, 2006. 20 p. [in Ukrainian].
12. Nikola S.O., Husiev A.O. Ekolohichne opodatкування yak instrument derzhavnoho vplyvu na ekonomiku pryrodokorystuvannia. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. 2020. No. 4(115). P. 108–111 [in Ukrainian].
13. Zvit pro vykonannia planu roboty Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy na 2021 rik. *Derzhavna podatкова sluzhba Ukrainy*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html> [in Ukrainian].
14. Shulha T.M. Pravove rehuliuвання ekolohichnoho podatku v Ukraini. *Pravo i suspilstvo*. 2013. No. 6–2. P. 291–294 [in Ukrainian].

Received 12.08.2023

V.H. Oliukha

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3339-1154

V.A. Shepeliuk

Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6270-5936

LEGAL ASPECTS OF USING THE ENVIRONMENTAL TAX TO INFLUENCE THE GREENING OF ECONOMIC ACTIVITIES

The article is devoted to the research of the environmental tax as an indirect method of state influence on the activities of economic entities in order to achieve the environmental goals of sustainable development. It is proven that although the Economic Code of Ukraine does not directly provide for environmental policy as a component of state economic policy, the latter must be determined and conducted taking into account the environmental component. It is noted that the legal economic order includes the need for compliance with environmental norms by subjects of economic activity. One of the appropriate indirect methods of state influence for the implementation of sustainable development tasks is an environmental tax. It has two main functions – fiscal and nature protection. It is expedient to ensure a balance between these two functions, which can be achieved only within the framework of the proper economic policy of the state. In modern conditions in Ukraine, the fiscal function of the environmental tax prevails, because the money received from the collection of this tax is directed to other purposes. It is necessary to make changes to the Budget Code of Ukraine, which will establish the purpose of the funds received from the collection of this type of tax exclusively for ecological (nature protection) purposes. In the European Union, environmental or green taxes, which include taxes on energy, transport, pollution and resources, are one of the appropriate methods of influencing the behavior of economic entities to stimulate their fastest transition to a sustainable economy. Proper implementation of the nature protection function by the state within the framework of tax policy can have not only a stimulating nature, but also a restrictive and preventive one. This makes it possible to prevent or significantly reduce the negative impact of economic activity on the natural environment, and not to overcome the consequences of such negative impact. In the European Union, the carbon border adjustment mechanism CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) is being introduced, which makes it necessary for Ukraine to stimulate domestic economic entities to significantly reduce the level of CO₂ emissions, because otherwise they may lose access to the markets of the European Union from 2025. The tax policy of Ukraine to increase environmental tax rates for environmental pollution is expedient. It is recognized as necessary to raise the level of environmental taxes to the level of rates of similar taxes in the member states of the European Union. One of the expedient economic methods of reducing the transaction costs of an economic entity for the introduction of “green” technologies and equipment is the use of accelerated depreciation of fixed assets for environmental protection purposes, which allows faster (compared to traditional depreciation methods) write-off of the cost of equipment used for environmental goals.

Keywords: state economic policy, state environmental policy, economic entity, environmental tax, sustainable development, decarbonization.